

ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ РЕСУРСІВ У АГРАРНОМУ СЕКТОРІ УКРАЇНИ

EFFICIENCY RATING OF USING RESOURCES IN THE AGRARIAN SECTOR OF UKRAINE

Денисов К.В.

кандидат економічних наук, викладач,
викладач кафедри міжнародної економіки,
природних ресурсів і економіки міжнародного туризму,
Запорізький національний університет

Ільченко Д.А.

студентка,
Запорізький національний університет

Denysov Kostiantyn

Candidate of Economic Sciences, Teacher,
Teacher at the Department of International Economy,
Natural Resources and the Economy of International Tourism,
Zaporizhzhya National University

Ilchenko Diana

Student,
Zaporizhzhya National University

У статті розглянуто динаміку ефективності використання виробничих ресурсів у аграрному секторі України. Перераховано основні виробничі ресурси, задіяні у виробництві сільськогосподарської продукції. Визначено показники ефективності використання виробничих ресурсів. Наведено інформацію про основні тенденції ведення сільського господарства в Україні. Наведено динаміку індексу сільськогосподарської продукції. Проаналізовано динаміку урожайності сільськогосподарських культур, продуктивності праці в сільськогосподарських підприємствах, рентабельності сільськогосподарського виробництва, наявності основних видів сільськогосподарської техніки й енергетичних потужностей у сільському господарстві. Наведено причини негативних чи позитивних тенденцій в аграрному секторі України. Порівняно частки структури витрат на сільськогосподарську продукцію. Запропоновано шляхи підвищення ефективності використання ресурсного потенціалу у сільському господарстві.

Ключові слова: аграрний сектор, сільське господарство, ресурсний потенціал, рентабельність, урожайність, продуктивність праці.

В статье рассмотрена динамика эффективности использования производственных ресурсов в аграрном секторе Украины. Перечислены основные производственные ресурсы, задействованные в производстве сельскохозяйственной продукции. Определены показатели эффективности использования производственных ресурсов. Приведена информация об основных тенденциях ведения сельского хозяйства в Украине. Приведена динамика индекса сельскохозяйственной продукции. Проанализирована динамика урожайности сельскохозяйственных культур, продуктивности труда в сельскохозяйственных предприятиях, рентабельности сельскохозяйственного производства, наличия основных видов сельскохозяйственной техники и энергетических мощностей в сельском хозяйстве. Приведены причины негативных или позитивных тенденций в аграрном секторе Украины. Сравнены доли структуры затрат на сельскохозяйственную продукцию. Предложены пути повышения эффективности использования ресурсного потенциала в сельском хозяйстве.

Ключевые слова: аграрный сектор, сельское хозяйство, ресурсный потенциал, рентабельность, урожайность, производительность труда.

The article discusses and analyzes the dynamics of utilization of production resources in the agricultural sector of Ukraine. The time of agriculture in the GDP of Ukraine in 2018 is determined. It has been found that favorable climatic conditions and the availability of fertile land in Ukraine create favorable conditions for agricultural activities. The basic production resources involved in the production of agricultural products are listed. Indicators of efficiency of use of production resources are determined. The information on the main tendencies of agriculture in Ukraine is given. The dynamics of the agricultural production index in 2010–2018 is presented. Negative factors for agricultural production have been identified. The main crops grown in Ukraine were identified. The yield dynamics of the main crops in 2010–2014–2018 was analyzed. The causes of wavy yield dynamics are determined. The dynamics of labor productivity in agricultural enterprises, in particular in the field of plant and animal husbandry in 2010–2014–2018, is also analyzed. The dynamics of profitability of agricultural production in 2010–2018 are analyzed. The products whose production is the most profitable and the most unprofitable production are identified. The conditions on which the agricultural sector depends are determined. The main types of agricultural machinery used in the agricultural sector are presented and the dynamics of availability of agricultural machinery and basic energy capacities in agriculture in 2010–2014–2017 are analyzed. The reasons for the negative and positive trends in the agricultural sector of Ukraine have been identified. The cost structure for agricultural production in Ukraine in 2018 is outlined. The costs that occupy the largest and smallest share in the cost structure are identified. It has been found that the greater use of productive resources in agriculture is achieved by extensive factors rather than intensive ones. Ways of increasing the efficiency of utilization of the resource potential in agriculture by both the state and entrepreneurs in the conditions of limited financial resources were proposed.

Key words: agrarian sector, agriculture, resource potential, profitability, productivity, labor productivity.

Постановка проблеми. Аграрний сектор відіграє стратегічну роль у процесі економічного розвитку будь-якої країни. Він уже зробив вагомий внесок в економічне процвітання розвинених країн світу, а його роль в економічному розвитку країн, що розвиваються, має надзвичайно важливе значення, адже там, де реальний дохід на душу населення низький, акцент робиться на сільському господарстві та інших первинних галузях економіки.

Вирішальне значення для забезпечення сталого розвитку аграрного сектору економіки України має ефективне управління сільським господарством і використанням виробничих ресурсів. Тому підтримка та розвиток сільського господарства є пріоритетним завданням держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню теоретико-методологічних питань ефективного використання ресурсного потенціалу присвятили свої праці С. Азізов [1], М. Гумєнюк [2], Л. Паламарчук [3], В. Подольська [4] та інші зарубіжні і вітчизняні економісти.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Визначення напрямів, що сприяють ефективному веденню сільського господарства, за допомогою аналізу показників ефективності ведення господарської діяльності в аграрному секторі України.

Формулювання цілей статті. Мета статті – аналіз показників забезпеченості аграрних підприємств виробничими ресурсами й оцінка ефективності їх використання; розроблення шляхів раціонального залучення і використання ресурсного потенціалу підприємств аграрного сектору України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сприятливі кліматичні умови та наявність родючих земель створюють сприятливі умови для здійснення сільськогосподарської діяльності і

характеризують потенційні можливості перспективного розвитку агропромислового сектору в Україні. У 2018 році сільське господарство забезпечило 10% обсягу ВВП України [5].

У сучасних умовах переходу від техногенного економічного розвитку, що характеризується виснажливим користуванням невідновлюваних типів природних ресурсів і надмірною експлуатацією відновлюваних, до сталого економічного розвитку, що має на меті насамперед задоволення потреб майбутніх поколінь.

До основних виробничих ресурсів, які використовуються в агропромисловому секторі, можна віднести землю, працю, капітал і підприємницькі здібності. Для оцінки ефективності використання наведених ресурсів доцільно використовувати такі показники, як урожайність, продуктивність праці, фондівіддача і рентабельність відповідно.

Ефективність визначається як відношення результату до витрат. Такий показник, як урожайність, буде еквівалентним із відношенням виробленої продукції до площі земельних угідь; продуктивність праці з розрахунку на одного зайнятого обчислюється як відношення доходу від реалізації продукції до добутку індексу цін і чисельності працівників; рентабельність реалізованої продукції – як відношення частки валового прибутку до собівартості продукції. Оскільки дані про обсяг капіталу за досліджуваний період відсутні, цей показник не використовувався. Для аналізу було взято показник наявності сільськогосподарської техніки та енергетичних потужностей у сільському господарстві.

Серед основних тенденцій у сільськогосподарському секторі економіки України слід відзначити такі:

1. За останні роки спостерігалася тенденція до повільного збільшення частки продукції, виробленої агропромисловими підприємствами,

і зменшення частки продукції, виробленої господарствами населення. Так, у 2018 році частка продукції, виробленої агропромисловими підприємствами, становила 58,8%, а продукції, виробленої господарствами населення, – 41,2%, у 2010 році ситуація була протилежною, частка продукції, виробленої підприємствами, становила 48,4%, а господарствами – 51,6% [6].

2. У структурі продукції сільського господарства має місце стале зростання частки рослинництва.

Спочатку було проаналізовано індекс сільськогосподарської продукції у постійних цінах 2010 року. На рисунку 1 зображено динаміку індексу продукції сільського господарства у відсотках до попереднього року.

Спад показника у 2012 році зумовлений зростанням середньої ціни реалізації сільськогосподарської продукції. У 2015 році спад виробництва пояснюється зупинкою роботи тваринницьких підприємств через втрату коопераційних зв'язків зі Сходом країни, а також складними умовами проведення польових робіт у Донецькій і Луганській областях. Крім того, негативними факторами для виробництва сільськогосподарської продукції були збільшення витрат виробництва і зменшення попиту з боку переробної промисловості.

Урожайність охоплює тільки рослинницьку галузь. На рисунку 2 зображено динаміку урожайності зернових культур за 2010, 2014, 2018 роки.

Урожайність – це динамічний показник, зміна якого залежить від природно-кліматичних факторів і ефективності використання землі. В Україні має місце недостатня кількість внесення добрив, як органічних, так і мінеральних. В основному застосовуються спрощені технології вирощування, удобрюються тільки дещо

більше половини посівних площ, а норми застосування мінеральних добрив у 4–6 разів менші за технологічно необхідні.

Причинами хвилеподібної динаміки урожайності зернових культур є домінування в структурі посівів сільськогосподарських культур, що значно виснажують землю, безконтрольне застосування хімізації в умовах низької технологічної культури і, як наслідок, погіршення родючості ґрунтів і розвиток ерозійних процесів.

Наступним показником ефективності використання ресурсного потенціалу є продуктивність праці. На рисунку 3 зображено динаміку продуктивності праці в сільськогосподарських підприємствах із розрахунку на одного зайнятого, у постійних цінах 2010 року.

За досліджуваний період продуктивність праці зросла більш ніж у 2 рази. У 2010 році цей показник дорівнював 132 680,4 грн., а у 2018 році – 313 627,3 грн. на одного зайнятого. Але такий приріст продуктивності праці значною мірою зумовлений сприятливими погодно-кліматичними умовами та кон'юнктурою внутрішніх і зовнішніх ринків, тоді як на підприємствах застосовувалися здебільшого застаріла техніка і частково застаріла технологія.

Засадами для підвищення продуктивності праці у сільському господарстві в Україні є: підтримка з боку держави суб'єктів сільського господарства, зниження податкового тиску на них, зниження цін на матеріальні ресурси та енергоносії, виділення фінансових ресурсів на нове сільськогосподарське обладнання, збільшення кількості висококваліфікованих кадрів, оновлення виробничих потужностей, збільшення зацікавленості керівників у забезпеченні ефективних умов праці й ефективна організація праці на підприємстві.

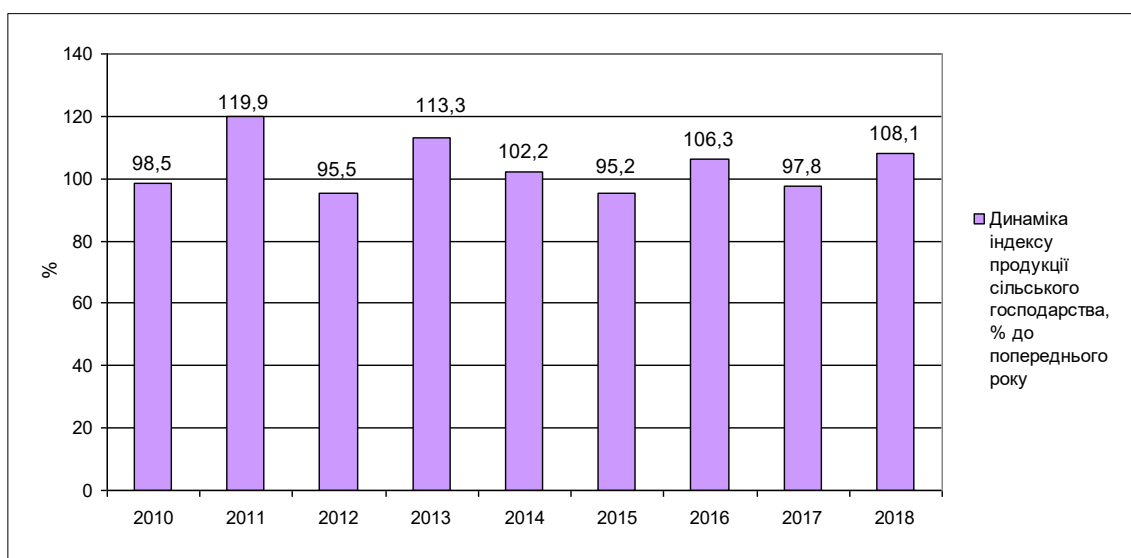

Рис. 1. Динаміка індексу продукції сільського господарства, % до попереднього року
Джерело: складено автором на основі [6]

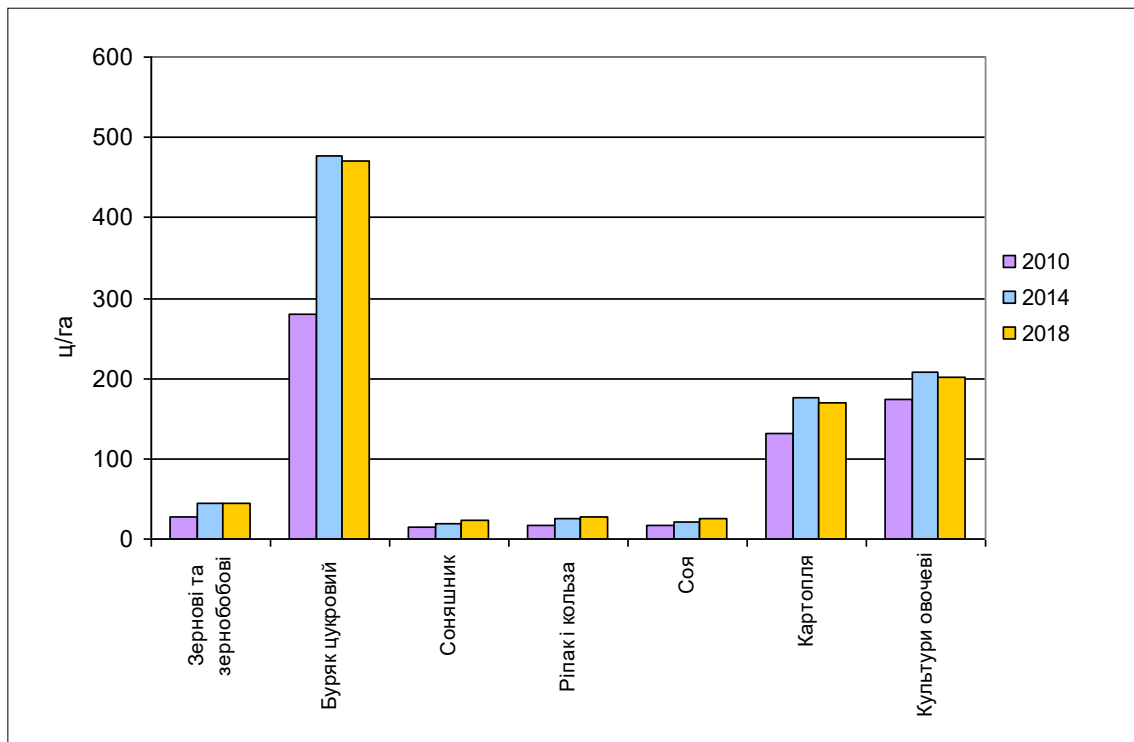

Рис. 2. Динаміка урожайності сільськогосподарських культур за 2010, 2014, 2018 роки, ц/га

Джерело: складено автором на основі [6]

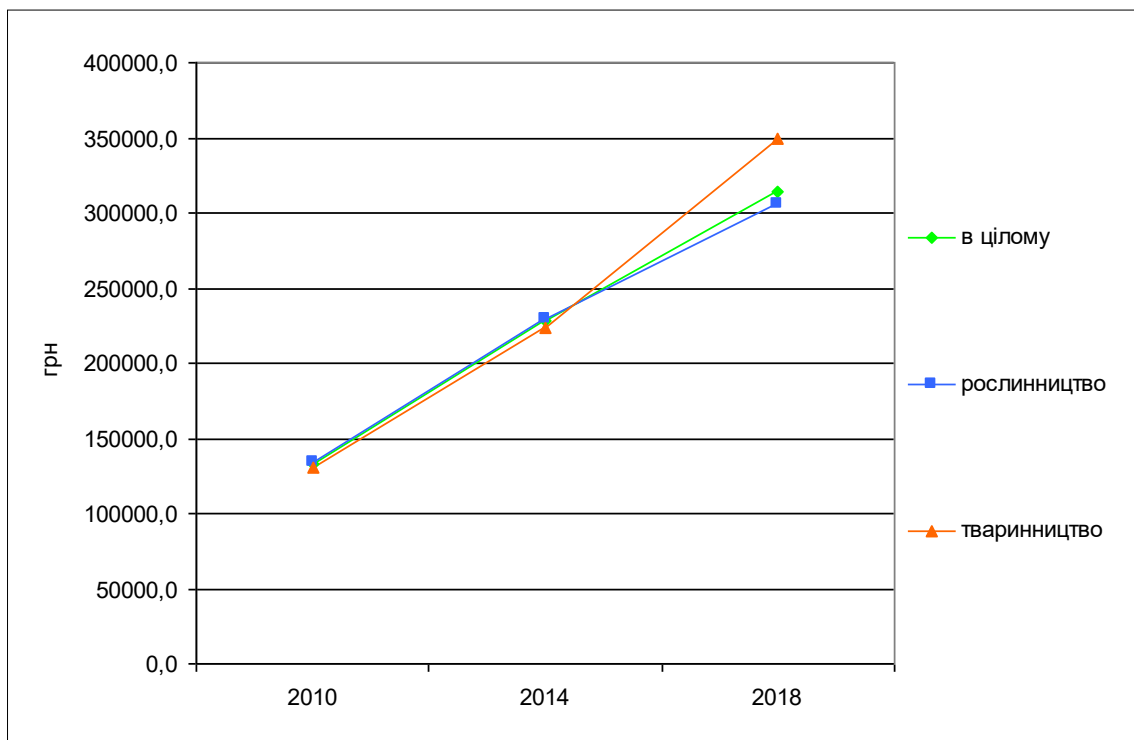

Рис. 3. Динаміка продуктивності праці в сільськогосподарських підприємствах за 2010, 2014, 2018 роки, грн

Джерело: складено автором на основі [6]

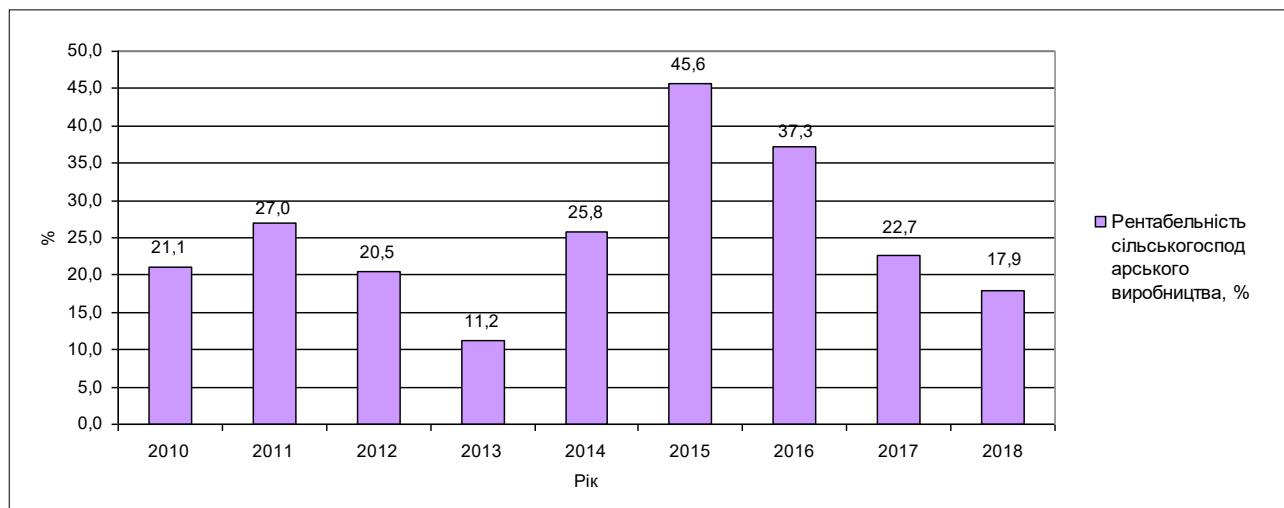

Рис. 4. Динаміка рентабельності сільськогосподарського виробництва, %

Джерело: складено автором на основі [6]

Особливістю динаміки рентабельності сільськогосподарського виробництва є різкі зміни показника. На рисунку 4 зображено динаміку рентабельності сільськогосподарського виробництва.

Слід зазначити, що в Україні протягом досліджуваного періоду рентабельнішим є виробництво продукції рослинництва. Лише у 2012 році було збитковим виробництво картоплі і овочів відкритого ґрунту, а виробництво картоплі і цукрових буряків – у 2016 і 2018 році відповідно. Щодо продукції тваринництва, то вона є менш рентабельною порівняно із продукцією рослинництва. Протягом усього досліджуваного періоду збитки зазнавало виробництво м'яса овець та кіз, і м'яса великої рогатої худоби (за виключенням 2017 року). Прибутковість виробництва продукції тваринництва в основному залежить від виробництва молока та яєць. Серед продукції рослинництва найбільш прибутковим є соняшник, який виснажує землю і впливає на урожайність ґрунтів.

Взагалі сектор сільського господарства значно залежить від природно-кліматичних умов, якості ґрунтів та біологічних законів. Наведені обставини не залежать від підприємства, але значно впливають на ймовірність неотримання прибутку. Через сезонність сільськогосподарського виробництва відбувається нерівномірне надходження продукції, залучення трудових ресурсів і, як наслідок, нерівномірне зростання витрат, низька оборотність та нерегулярні надходження коштів від реалізації продукції протягом року.

Поряд із непередбачуваними природними умовами є проблеми, які безпосередньо залежать від самих підприємств агропромислового комплексу, а саме занижена ціна на продукцію та надмірні витрати, що пов'язані насамперед із високою вартістю паливно-мастильних мате-

ріалів, мінеральних добрив та засобів захисту рослин.

Динаміка сільськогосподарської техніки та енергетичних потужностей у сільському господарстві є негативною останні роки. На рисунку 5 зображено динаміку наявності сільськогосподарської техніки та енергетичних потужностей у сільському господарстві.

З графіка видно, що за досліджуваний період скоротилася кількість усіх видів сільськогосподарської техніки та енергетичних потужностей. Особливо помітне скорочення кількості техніки, що займає найбільшу частку в сільському господарстві, це насамперед трактори. Кількість тракторів у 2017 році зменшилась на 22 015 штук, або у 1,17 разів порівняно з показником 2010 року.

Переважна частина сільськогосподарської техніки є застарілою і цілком не відповідає потребам сучасного аграрного виробництва. Нову техніку впроваджують низькими темпами через підвищення цін на трактори та інші сільськогосподарські машини. Це пояснює зменшення кількості сільськогосподарської техніки у сільському господарстві України. Тому важливою є державна підтримка сільськогосподарських виробників у питанні закупівлі сільськогосподарської техніки.

Детального аналізу потребує структура витрат на виробництво сільськогосподарської продукції. На рисунку 6 зображено структуру виробничої собівартості продукції сільського господарства в усіх підприємствах за 2018 рік.

Найбільшу частку у структурі витрат займають прями матеріальні витрати, до яких належить: насіння, корми, мінеральні добрива, пальне і мастильні матеріали, паливо, електроенергія, запасні частини, ремонтні та будівельні матеріали. Це говорить про високу матеріалоємність і енергоємність виробництва. Як

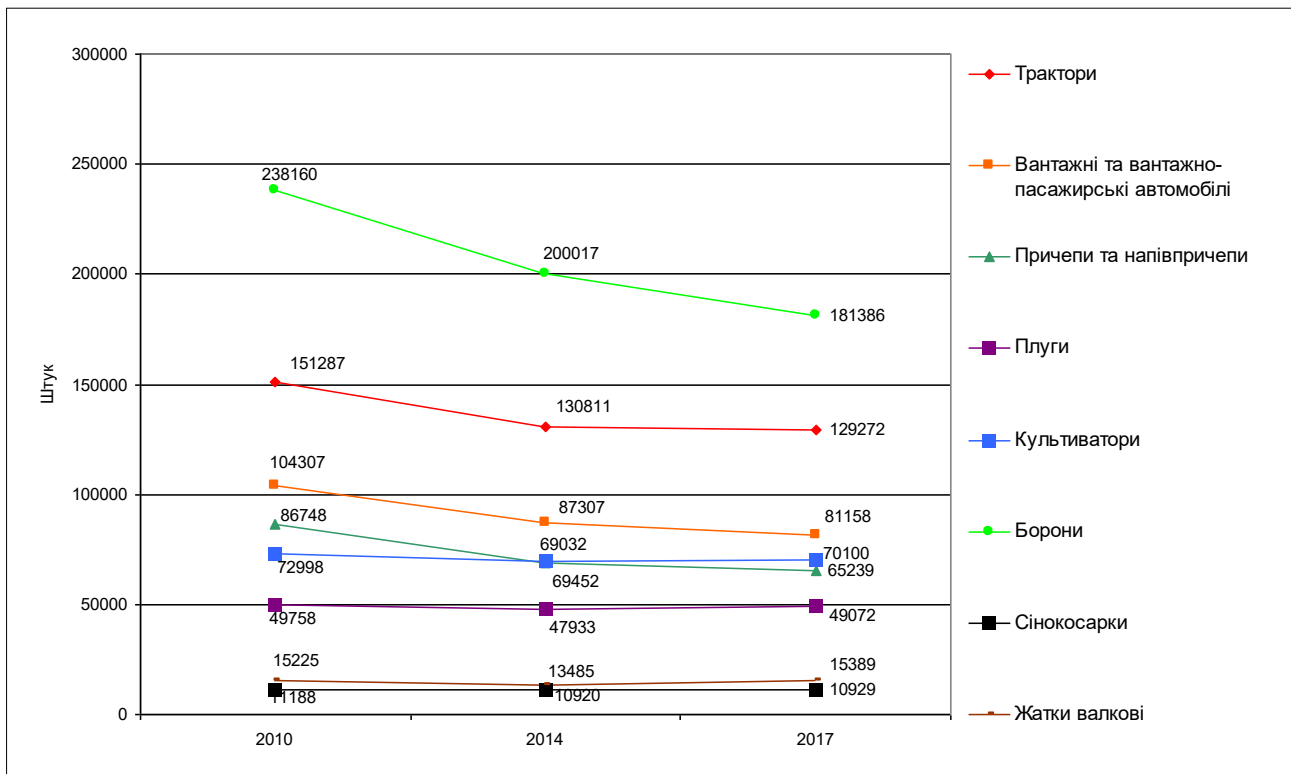

Рис. 5. Динаміка наявності сільськогосподарської техніки та енергетичних потужностей у сільському господарстві за 2010, 2014, 2017 роки

Джерело: складено автором на основі [6]

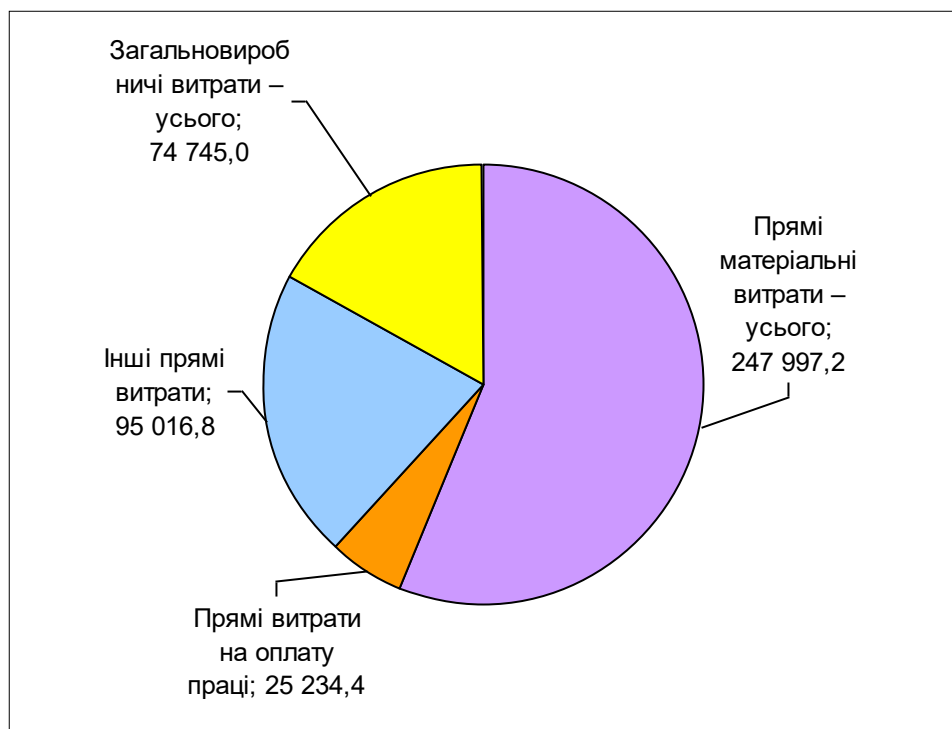

Рис. 6. Структура витрат на виробництво продукції сільського господарства в усіх підприємствах за 2018 рік, млн. грн

Джерело: складено автором на основі [6]

уже зазначалося причиною підвищення частки матеріальних витрат є високий рівень морального і фізичного зносу техніки.

Інші прямі витрати становили 247 997,2 млн. грн., до них належать: відрахування на соціальні заходи, орендна плата за земельні частки і майнові паї та амортизація. Загальновиробничі витрати, що становили 74 745 млн. грн. включають у себе оплату послуг сторонніх організацій.

Найменшу частку у собівартості сільськогосподарської продукції займають прямі витрати на оплату праці. Цим пояснюється низький рівень заробітної плати працівників у аграрному секторі, відсутність стимулів до мотивації до виявлення здібностей, що пояснює низький рівень продуктивності праці.

Загалом ефективність використання ресурсів у сільському господарстві досягається зниженням витрат виробництва в розрахунку на одиницю продукції, що є результатом не дії інтенсивних факторів, а зниження оплати праці в галузі, експлуатації застарілої техніки понад норми, внесення органічних та мінеральних добрив із значними відхиленнями від їх потреби, виснаженням ґрунтів.

Висновки. В умовах обмеженості фінансових ресурсів сільськогосподарські суб'єкти організують діяльність таким чином, щоб за мінімальних витрат ресурсів отримати максимально можливі прибутки. Для підвищення ефективного використання ресурсів насамперед потрібне державне регулювання фінансових потоків аграрних підприємств, яке включає реалізацію державних інвестиційних програм, програм пільгового кредитування та системи валютного регулювання, оптимізацію системи оподаткування. Необхідним є контроль за структурою і якістю ґрунтів в умовах порушення норм раціонального землекористування та їх охорони. Для того щоб забезпечити оновлення сільськогосподарської техніки без витрати одразу значних фінансових ресурсів, доцільною є купівля сільськогосподарської техніки на умовах лізингу.

Отже, для забезпечення ефективності використання ресурсного потенціалу у довгостроковій перспективі необхідна зважена державна політика щодо підтримки суб'єктів аграрного сектору та забезпечення ефективного регулюючого впливу на них.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Азізов С.П. Організація сільськогосподарського виробництва. Київ: ННЦ ІАЕ УААН, 2004. 260 с.
2. Гуменюк М.М. Ефективність використання земельних ресурсів сільськогосподарськими підприємствами регіону: матер. Міжнар. науково-практич. конф. Дніпропетровськ, 2012. 83–88 с.
3. Паламарчук Л. Ефективність використання сільськогосподарських земель у нових умовах господарювання: Вісн. Львів. нац. аграрн. уні-ту. 2013. № 20 (2). 113–117 с.
4. Подольська В.О. Фінансовий аналіз: навч. посібник. Київ: Центр навчальної літератури, 2013. 488 с.
5. Показники світового розвитку: структура виробництва. Офіційний сайт Світового банку. URL: <http://wdi.worldbank.org/> (дата звернення: 20.10.2019).
6. Статистична інформація: сільське господарство. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 20.10.2019).

REFERENCES:

1. Azizov, S.P. (2004), *Organizaciya silskogospodarskogo vyrobnyctva* [Organization of agricultural production], NNC IAE UAAN, Kiev [in Ukrainian]
2. Humeniuk, M.M. (2012), *Efektivnist vikoristannya zemenlyh resursiv silskogospodarskymy pidpryemstvami regionu* [Efficiency of use of land resources by agricultural enterprises of the region], material of the International Scientific and Practical Conference, Dnepropetrovsk [in Ukrainian].
3. Palamarchuk, L. (2013), *Efektivnist vykorystannya silskogospodarskyh zemel u novykh umovah gospodaryuvannya* [Efficiency of agricultural land use in new economic conditions], Herald Lviv National Agrarian University. № 20 (2).
4. Podolskaya, V.A. (2013), *Finansovyj analiz* [Financial Analysis], Tutorial manual, Kyiv, Center for Educational Literature.
5. The World Bank's official website, *Pokaznyky svitovogo rozvytku: struktura vyrobnyctva* [World development indicators: structure of production]. available at: <http://wdi.worldbank.org/> (access day October 20, 2019).
6. Official site of the State Statistics of Ukraine, *Statystychna informaciya: silske gospodarstvo* [Statistical information: agriculture]. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (access day October 20, 2019).